
ד"ר שלמה
פישר

סוציולוג ועמית בכיר במכון למדיניות העם היהודי ובמכון שחרית. מחקרו עוסק בקבוצות דתיות בישראל, ובצמתים שבין דת, תיאולוגיה ופוליטיקה, וכן בין דת, מעמד וחברה בישראל.

על חליפין ואמון

מה מבחין בין הפופוליזם של ימינו, ובמיוחד הפופוליזם הימני, לבין תנועות קלאסיות של המעמדות העממיים, כגון המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות הידועות כמו ה-SPD בגרמניה והלייבור בבריטניה? מדוע נוטים משקיפים להשוות את התנועות הפופולריות לתנועות פשיסטיות ולא לתנועות דמוקרטיות? מדוע, ולמרות שיש במצעים המדיניים שלהם סעיפים הדומים לסעיפי מדיניות של מפלגות סוציאל-דמוקרטיות (כולל המפלגה הדמוקרטית באמריקה) ובסיס התמיכה שלהן הוא מעמד הפועלים ומעמדות נמוכים אחרים, מרגישים שיש הבדל מהותי בין התנועות הפופוליסטיות העכשוויות לבין המפלגות הקלאסיות של מעמד הפועלים? תשובה אפשרית אחת היא שזה נובע מהפרטיקולריזם והקסנופוביה של הפופוליסטים. אבל תשובה זו לא תהיה מדויקת מכיוון שגם מפלגות סוציאליסטיות וסוציאל-דמוקרטיות היו לעיתים קרובות בעד פרוטקציוניזם ואנטי-הגירה.

התשובה טמונה במישור אחר. נדמה שהתחושה הזאת קשורה לכך שתנועות ומפלגות פופוליסטיות לא מקבלות את הצורה הבסיסית ביותר של המסגרת המשותפת של האינטראקציה הפוליטית. בבסיס המאבקים המקובלים בין קבוצות אינטרסים בדמוקרטיה המוכרות - בין פועלים, למשל, ובין מעמדות ביניים ומעמדות עליונים - עומדת גם הסכמה על המסגרת המשותפת: על הגדרת המצב, על עובדות בסיסיות ועל כללי משחק. לעומת זאת, מה שמאפיין את התנועות הפופוליסטיות הוא דחייה של המסגרת. לא רק שהן נוטות לא לקבל את כללי משחק הדמוקרטיים המקובלים ברגע נתון, הן גם דוחות את האופנים המקובלים של הגדרת המציאות והעובדות. כלומר, התנועות הללו הן אנטי-מערכתיות במובן עמוק. אי שיתוף פעולה ברמה כה בסיסית מצביע על כך שמשהו השתבש ברמה היסודית ביותר. נדמה שהגורם שהשתבש הוא אמון.

בשבוע שלאחר הבחירות האחרונות בארצות הברית התקיים דיון תקשורתי בקרב הסוקרים השונים על אודות ה"פספוס" בסקרים בבחירות לנשיאות בארה"ב. אמנם הסקרים ניבאו בצורה נכונה שג'ו ביידן יזכה בבחירות אבל צפו שהוא ינצח בפער הרבה יותר גדול מאשר התרחש בפועל. רוב הסקרים ניבאו פער של כתשעה-עשרה אחוזים ואף יותר, ואילו הניצחון של ביידן היה באחוזים הרבה יותר קטנים (כשלושה-ארבעה), וברוב המדינות המתנדנות התבסס על פערים קטנים ביותר. כמו במערכת הבחירות של 2016, גם הפעם הסקרים נתנו הערכת חסר של המצביעים שהצביעו עבור הנשיא המכהן דונלד טראמפ. הסברים שונים ניתנו לתופעה והתקיים דיון האם מדובר בחזרה על השגיאות האסטרטגיות בניהול מסע הבחירות של 2016 או שמא צצו שגיאות חדשות. הסבר אחד שחזר על עצמו במספר גרסאות התמקד בשאלת האמון. את ההסבר העלה לראשונה דוד שור, הסוקר של הנשיא אובמה, ולאחר הבחירות גם נייט כהן, הסוקר של הניו יורק טיימס. טענתם של שור וכהן היא כי המצביעים של טראמפ לא מיוצגים במשקלם האמיתי בסקרים כי אין להם אמון חברתי בסקרים או במערכת. נדרש, לדוגמה, אמון בסיסי על מנת לענות לטלפון ולהשיב לשאלותיה של מראיינת אנונימית. דוד שור הסביר שחוסר האמון במערכת מאפיין כיום הרבה יותר רפובליקנים תומכי טראמפ מאשר דמוקרטים, וזאת לעומת השנים שעברו שבהן גילויי חוסר האמון התפלגו, פחות או יותר, באופן שווה בין התומכים בשתי המפלגות הגדולות.

טענה זו מקבלת חיזוק מסיבי מהתמיכה שמקבלים הנשיא טראמפ ועורכי דינו באשר לזיוף הקולות בבחירות, וזאת מבלי שהציגו ראיות של ממש. עורכי הדין טענו לקונספירציה רבת היקף (אם כי לא מוגדרת) של גניבת הבחירות על ידי הדמוקרטים באמצעות זיוף הקולות באופן עקבי. חוסר האמון מדהים בהיקפו ובאינטנסיביות שלו. למעלה מ-70% מהמצביעים למפלגה הרפובליקנית מאמינים שביידן "גנב את הבחירות". האינטנסיביות של התחושות הללו ניכרת גם מתוקף העובדה שחלק

גדול מהמתפרעים הסבירו את ההשתלטות על הקפיטול ב-6 בינואר 2021 כפעולה שתכליתה "הגנה על החוקה" והבטחה של בחירת נשיא הוגנת ואמיתית.

ההטייה המפלגתית של חוסר האמון מסבירה במידת מה את הקיטוב הפוליטי שמאפיין את הפוליטיקה העכשווית הן בארה"ב והן בישראל. פוליטיקה "נורמלית" היא פוליטיקה שמת-קיימת בתוך גוף פוליטי שכללי המשחק שלו ברורים, כמו גם שאלת הגבולות - מי "בפנים" ומי "בחוץ". במסגרת הזאת ייתכנו מחלוקות לגבי חלוקת משאבים או קווי מדיניות אחרים, אך הם מתנהלים במסגרת כללים מוסכמים אשר מורים כיצד לפתור אותם (למשל על ידי הצבעת רוב, פנייה לבית משפט וכו').

פוליטיקה מקוטבת מאופיינת במאבקים הנוגעים לרמה בסיסית יותר - לאופי הגוף הפוליטי עצמו, גבולותיו (מי בפנים ומי בחוץ) ומהם כללי המשחק המאפיינים אותו (למשל, מהם גבולות הסמכות של בית המשפט העליון). במידה זו או אחרת, מה שמניע מאבקים אלו הוא חוסר אמון הן ביחס לזהות החברים שהם חלק מהגוף הפוליטי, והן לכללי המשחק. מצד אחד לא מרגישים נוח עם חלק מהחברים, לא סומכים עליהם ולא מאמינים בהם או להם, ומצד שני גם לא סומכים על כללי המשחק, להיפך, מאמינים שהם אינם מבוססים על תום לב אלא על ניסיון להשיג יתרון כוחני של צד זה או אחר.

גם בישראל מתנהלת פוליטיקה מקוטבת של מאבקים על זהותם של החברים הלגיטימיים בקול-קטיב ומהם כללי המשחק לגבי הכרעת מחלוקת. אמנם גם הימין וגם השמאל משתמשים בפר-קטיקות של הדרה, אולם הפרקטיקות של הימין מביעות חוסר אמון בצורה יותר מפורשת. מאז בחירות 1977 ישנה מסורת בליכוד לרמוז או לומר במפורש כי הצד הנגדי אינו נאמן למדינה או לעם ישראל, שהם שמאלנים בוגדים שאי אפשר לסמוך עליהם. השמאל, לעומת זאת, מסמן את הימין כאנשים רעים ולא מוסריים - "פשיסטים". קשה יותר לשמאל לסמן בגידה בקבוצה בגלל האוריינטציה האוניברסלית שלו.

ניתן לומר שהמשבר הפוליטי המאפיין את התקופה העכשווית הוא משבר של חוסר אמון. משבר זה בא לידי ביטוי במפלגות הפופוליסטיות המכונות "אנטי-מערכתיות" (anti-system). חוסר אמון עומד מאחורי הקריאות "לנקז את הביצה" בארה"ב וגם באירופה ובישראל.

האם ניתן להשיב על כנו את האמון החברתי שמכונן את החברה והגוף הפוליטי? שאלה זאת מביאה אותנו ליסודות התיאורטיים של הסוציולוגיה ולשאלה כיצד מכוננים חברה, אמון וסור-לידריות חברתית.

התיאוריה הסוציולוגית הקלאסית נותנת מקום מרכזי לתופעת החליפין שיכולה לקבל ביטויים

שונים ביחס לסחורות, מתנות או נשים. אחד מאבות הסוציולוגיה, אמיל דירקהיים, הבחין בין שתי צורות של סולידריות חברתית. הראשונה היא סולידריות מכאנית שמאפיינת חברות יותר פשוטות, והיא נשענת על שיתוף בתפיסת עולם, ערכים ונורמות, והשנייה היא סולידריות אורגנית הנשענת על חליפין בין מרכיבי החברה השונים ומאפיינת חברות מורכבות ומודרניות. בסולידריות מכאנית המאפיינת חברות פרה-מודרניות, כל יחידה (בית אב למשל) מספקת את צרכיה לעצמה ולכן הלכידות החברתית היא שברירית. במקרה כזה הלכידות נשענת רק על ייצוגים של העולם, ערכים ונורמות משותפים, ויש פחות קשר חיוני בין המרכיבים. לעומת זאת, בחברות מודרניות המתאפיינות בסולידריות אורגנית, על מנת להתקיים, חייבים השותפים בחברה להחליף ביניהם סחורות ומשאבים. ההתמקצעות החברתית והכלכלית שבאה עם המודרניזציה, משמעותה שכל מגזר מייצר רק מצרך אחד מכלל המצרכים הנדרשים לשם קיום (למשל, לחם או פלדה). מעבר לכך, כל מגזר צריך לקבל את יתר המצרכים מיתר חלקי החברה. כאן הלכידות היא איתנה כי היא מבוססת על צורך.

האנתרופולוג קלוד לוי שטראוס, ממשיך דרכו של דירקהיים, הציע וריאנט של תפיסה זו. בספרו הקלאסי תבניות יסוד של יחסי השארות זיהה לוי-שטראוס שני דפוסים של כללי נישואין שבבטים באסיה ובדרום אמריקה. בדפוס הראשון שהוא מכנה "חליפין מוגבלים או ישירים", שתי קבוצות א' ו ב' מחליפות נשים ביניהן. בדפוס השני, מספר גדול יותר של קבוצות (שלוש ומעלה) נותנות נשים אחת לשנייה כמו במעגל - א' נותנת ל-ב' ו-ב' נותנת ל-ג' - עד שמגיעים לקבוצה הסופית שנותנת בחזרה לקבוצה הראשונה. את הדגם השני (שיכול להיות אף מורכב יותר מהתיאור) מכנה לוי שטראוס "חליפין כלליים" והוא יוצר סולידריות ארוכת טווח בין מספר יחסית גדול של קבוצות.

כלומר, על פי המסורת המחשבתית הזו, יחסי החליפין המורכבים של סולידריות אורגנית ושל חליפין כלליים הם שיוצרים לכידות בין קבוצות גדולות ומורכבות של בני אדם.

מה יש ביחסי החליפין האלה שיוצר לכידות בצורה כה מוצלחת? נדמה שהמאפיין המרכזי של שני המבנים התיאורטיים הללו הוא יחסי חליפין בין שחקנים רבים המתנהלים בצורה מורכבת; וזאת בניגוד לחליפין ישירים שבמסגרתם כל שחקן מנהל יחסי חליפין עם בן זוג אחד בלבד.

נדמה שיחסים אלה מאפשרים המשגה של "מכלול" או של "מערכת". כל אחד מהשחקנים יודע שמעבר לעצמו ומעבר לבן הזוג שעמו הוא מנהל יחסי חליפין נקודתיים, פועלת מערכת שלמה הכוללת שחקנים רבים נוספים. המשגה זאת טומנת בתוכה יחסי אמון וסולידריות; וגם מאפשרת לכל משתתף בחליפין להסתכל "דרך העיניים של המערכת". היינו לשקול לא רק טובתו האישית אלא גם את טובת המערכת כולה. בעזרת פעולה המביאה בחשבון את האינטרסים של המערכת כולה, השחקנים יוצרים תוצאות של "win-win" שהופכות להיות הבסיס לאמון הדדי בין המשתתפים. היינו, כפי שדירקהיים מטעים, החליפין המתקיימים בחברה המודרנית אינם רק פונקציונליים אלא גם מושגיים וסימבוליים. הם מסמלים את העובדה שהחברה

היא גוף אחד ושאלנו תלויים אלו באלו. דירקיהיים כתב במפורש שניתן ואף רצוי לקיים סולידריות אורגנית באמצעות שיטות סוציאליסטיות וסינדיקליסטיות, היינו שארגוני עובדים יחליפו ביניהם משאבים וטובין בלי התיווך של השוק הקפיטליסטי.

את הנקודה האחרונה ניתן גם להסביר במונחים של תחום אחר במדעי החברה - תורת המשחקים. תורת המשחקים מציעה מודלים מתמטיים בהירים לניתוח והסבר של מצבים כלכליים וחברתיים. משחקים רבים בודקים באלו מצבים ובאלו תנאים שני שחקנים ויותר יכולים לשתף פעולה. המשחק המפורסם ביותר מסוג הזה הוא "דילמת האסיר". בצורתו הקלאסית, במשחק הזה מדובר בשני פושעים שנתפסו. החוקר המשטרתי מציע להם את ההסדר הבא:

1. אם כל אחד מהם מלשין על חברו, שניהם מקבלים שנתיים בכלא.
2. אם אחד מלשין והשני שותק, המלשין יוצא לחופשי וזה ששתק מקבל שלוש שנים בכלא.
3. אם שניהם שותקים, כל אחד מקבל רק שנה אחת בכלא.

בגלל האפשרות שהזולת ילשין, כדאי לכל אחד להלשין על חברו. אבל אם שניהם יעשו כך המערכת תקבל את התוצאה הכוללת הגרועה ביותר - ארבע שנים בכלא. מבחינה מערכתית כוללת, כדאי ששני השחקנים ישתקו ואז התוצאה עבור כל אחד מהשחקנים תהיה הרע במיעוטו - שנה אחת של מאסר במקום שנתיים אם שניהם ילשינו. יחד עם זאת, אם כל אחד מהשחקנים יפעל באופן אנוכי ויבחר להלשין, תתקבל התוצאה הגרועה ביותר.

מסתבר שהתוצאה האופטימלית תתקבל רק אם כל שחקן יוכל, בנוסף לנקודת הראות האנוכית שלו, להסתכל דרך "העיניים של המערכת". ראייה כזו, כאמור, מתאפשרת דרך ההשתתפות ביחסי החליפין של סולידריות אורגנית של דירקיהיים ושל חליפין כלליים של לוי שטראוס. עצם ההשתתפות בחליפין מהסוגים האלו מסמן לעצמי ולאחרים שאני רואה את היחסים בינינו לא רק בעיניים הצרות של טובת עצמי אלא גם בעיניים של טובת המערכת. במקרה של "דילמת האסיר" אהיה מוכן לא להלשין (כי כך תתקבל תוצאה מיטיבה לכלל המערכת) מתוך הנחה שגם הזולת המשתתף בחליפין אלו לא ילשין משום שגם הוא מסתכל "דרך העיניים של המערכת", וכך שנינו נצא נשכרים. כך מתהווה אמון הדדי.

כלומר, עצם ההשתתפות בחליפין יוצרת שתי רמות של פעילות חברתית: רמה אחת שבה הפרט פועל באופן אנוכי וצר כמו בשוק הכלכלי, ורמה שנייה שבה פעילות היחיד מתחשבת ב"עיניים של המערכת". התובנה הזאת - שישנה מערכת וכדאי להסתכל דרכה על המציאות, מערכת שמקורה ביחסי חליפין של הסולידריות האורגנית בסיוע גורמים נוספים (בעיקר פילוסופיים ותיאולוגיים) - זולגת לתחום הפוליטי. נקודת המבט של המערכת מורכבת מכללים שמאפשרים את פעילות השוק וגם פעילות פוליטית תחרותית, שם נמצא איסור הונאה, איסור הגבלים על התחרות, שלטון חוק וחילופי שלטון שלווים. לעיתים, כללים אלו מחייבים ריסון של הפעילות המיידית האנוכית על מנת ליצור מצב של "win-win" ארוך טווח לטובת המערכת.

ככל שהתפתחה בעולם המודרני הפעילות השגרתית של החליפין - החיים המסחריים השלווים של הקפיטליזם של המאות ה-18-20 ושל המשטר החוקתי - התחזקה ההמשגה שיש כאן מערכת ושניתן להסתכל מנקודת המבט המערכתית. אם מאמצים את נקודת המבט הזו, כלומר דואגים לתוצאות טובות מבחינת המערכת כולה, ולא רק לטובת הפרט, משיגים, לפחות בטווח הארוך, תוצאות של "win-win" (כמובן שהיו מתנגדים לכל המהלך הזה כמו הריאקציונרים והטוטליטריים).

ואולם, בארבעת העשורים האחרונים השתבש משהו בתוך הדמוקרטיה הקפיטליסטית המערביות. אנשים התחילו להרגיש שהחליפין חד-צדדיים מדי ולא נעשים מתוך כוונה להועיל לכלל. מכיוון שהרטוריקה לא השתנתה, תחושת הדיסוננס שבינה לבין המציאות התחזקה, וכתוצאה מכך האמון הלך ונשחק. בארבעים השנים האחרונות הגיע חוסר השוויון בארה"ב ובאנגליה לממדים קיצוניים. המשכורות של רוב האוכלוסייה הוקפאו ולא התקדמו. מעמד הפועלים התעשייתי נהרס ולא נותרה עבודה משמעותית לגברים שאינם בעלי השכלה גבוהה. ההתמכרות לאלכוהול ולמשככי כאבים המבוססים על אופיום, צמחה לממדים מפלצתיים, וכך גם שיעורי המוות מהייאוש המלווה תופעות אלו. התוצאה מרחיקת הלכת של תהליכים אלה הייתה לא רק נזק וסבל כלכלי וחברתי אלא גם פגיעה עמוקה בסולידריות החברתית.

אנשים הפסיקו להאמין שהשתתפות בחליפין מביאה לתוצאות "win-win" ושכדאי לאמץ את נקודת המבט המערכתית שמביאה תוצאות מיטביות לכלל האוכלוסייה. יותר ויותר מהם מאמינים שהאליטה המשכילה והגלובאלית "מסדרת את המערכת" לטובת חבריה ולטובת עוזריהם - בני המיעוטים (המקבלים פירוורים מהשולחן). המסקנה שלהם היא שכדאי לזנוח את נקודת המבט המערכתית ולאמץ גישה צרה של "טובתי" בלבד. אמנם זה לא יביא לתוצאות מיטביות אבל "לפחות לא אצא פראיר".

קרל פולני דיבר על "התנועה הכפולה". כאשר ההסתמכות על כוחות השוק מרחיקת לכת מדי, החברה מגיבה ומאזנת שוב את הפעילות הכלכלית על ידי שיקועה חזרה במרקם היחסים החברתיים. כך שיקולים חברתיים ותרבותיים גם נלקחים בחשבון ולא רק שיקול של מקסום רווח. אנו רואים היום את "התנועה הכפולה" במיוחד במדינות של ממשל ביידן המחזיר את התנאים ליצירת מקומות עבודה והגדלת כוח המיקוח של הפועלים, לא מתוך שיקולי שוק אלא מתוך חזון חברתי. ואולם, המשבר הנוכחי הולך מעבר לניתוח של פולני בזה שההסדרים הניאו-ליברליים הגלובליים ריסקו את המרקם החברתי עצמו שבדרך כלל היחסים הכלכליים היו משוקעים בו. לא זו בלבד שהם הרסו במעמדות העממיים את המשפחה, את הכנסייה ואת הקהילה כולה¹³, אלא גם את האמון שהוא הבסיס לשיתוף פעולה ואינטראקציה חברתית כולל במערכות רחבות ואנונימיות.

יש לציין שאף אחד לא צפה את ההתפתחות הזאת. בשנות התשעים של המאה שעברה כאשר הסדר העולמי העכשווי התחווה, הציפייה הייתה שהעולם השלישי יתנגד לסדר הניאו-ליברלי הגלובלי החדש מתוך ההנחה

שסדר זה מנצל אותו. היו כאלה שגם ראו בתנועת הג'יהאד העולמי את תגובת הנגד של המדוכאים¹⁴. אמנם הסדר הגלובלי אכן העניק לעולם המפותח יתרונות ניכרים, במידה מסוימת על חשבון העולם הלא מפותח, ואולם חלקים נרחבים של העולם המתפתח, במיוחד באסיה, הרוויחו בגדול – חלקים גדולים של האוכלוסיות שלהם נכנסו למעמד הביניים ועברו פיתוח מרשים. מה שאף אחד לא ציפה הוא להתנגדות בתוך העולם המפותח – היינו המרד הפופוליסטי של המעמדות העממיים של העולם הראשון. כך, כל מה שאנחנו מפתחים עכשיו גם מבחינת תיאוריה וגם מבחינת מדיניות היא פרי התנסות ולא פרי של תיאוריה א-פריורית. בשנים האחרונות נעשינו כולנו תלמידים של דיואי, ומקבלים את זה שהבכורה האפיסטמולוגית ניתנת להתנסות. טראמפ הצטיין בחבירה לתחושה של חוסר האמון ובמתן עקבי של ביטוי לתחושה זו. הוא שידר כל הזמן מסרים לפיהם "מנסים לסדר אותנו ולא נהיה פראירים יותר". הדבר בלט במיוחד בכל הנוגע ליחסי החוץ של ארה"ב. במקום לטפח את מערכת הבריתות המערביות, שנחשבה כמביאה לתוצאה של "win-win", טראמפ טען ש"מסדרים" את ארה"ב ולכן כדאי שזו תסתכל על טובתה בצורה היותר. מדיניות החוץ של טראמפ הייתה בעצם מטאפורה לגישתו הכללית שהתמצתה באמונה: "אני מכיר בכך שמסדרים את ארצי ואת תומכי ואני אשים לזה סוף".

הפוליטיקה שטראמפ מייצג היא פוליטיקה של קיטוב המסמלת את משבר האמון והסולידריות. מאחר שתומכי טראמפ לא סומכים על ההוגנות והיושרה של הצד השני, הם רוצים להגדיר מחדש את כללי המשחק. בראש בראשונה הם רוצים להגדיר כללים הקובעים מי בפנים ומי בחוץ וכיצד מכריעים מחלוקות.

כאמור, גם ישראל מתאפיינת בפוליטיקה של חוסר אמון. גם בה התפתח חוסר אמון על בסיס של חליפין לא הוגנים, אבל מסוג אחר. תהליך ההגירה כרוך בסוג מסוים של יחסי חליפין. המהגר יוצר מחויבות לארץ ולמסגרת הפוליטית החדשה ותמורתה הוא אמור להתקבל כאזרח שווה זכויות והזדמנויות. וריאנט של העסקה הזאת הוא רעיון כור ההיתוך: תמורת ויתור על תרבות המקור ואימוץ תרבות הארץ החדשה, המהגר אמור להתקבל שוב כחבר מלא ושווה זכויות במולדתו החדשה.

בישראל של ההווה יש לכור ההיתוך שם רע. מזרחים ואחרים מתלוננים שגזלו מהם את מורשתם והפעילו עליהם סוג של אלימות. לדעתי, הנרטיב המקובל כאילו כור ההיתוך "אשם" הוא שגוי. ברוב המקומות בעולם שבהם הפעילו בצורה מלאה את

¹³ Anne Case and Angus Deaton, *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*, Princeton, 2020.

¹⁴ Manuel Castells, *The Power of Identity, Volume II of the Information Age*. Oxford: 1997. Benjamin Barber *Jihad vs. Mcworld: Terrorism's Challenge to Democracy*. New York, 1996.

מדיניות כור ההיתוך הוא היה הצלחה מסחררת והתלונות כלפיו היו מעטות. דוגמא יפה לכך היא יהודי ארצות הברית. לילדים של המהגרים היהודים העניים הובטח שאם הם ישתלבו ויצטיינו, השמים הם הג' בול. ואכן הם השתלבו והצטיינו והשיגו את "השמים". הדוגמאות הם רבות: י. רבי בפיזיקה (מבוני פצצת האטום וחתן פרס נובל) קירק דוגלס בקולנוע, ג'נט ילן בכלכלה (נגידת הבנק המרכזי לשעבר והיום שרת האוצר), ורבים אחרים. מלבד מיעוט מבוטל, רובם של יהודי ארצות הברית משתייכים למעמד הביניים ולמעמד הגבוה. הם מהווים את הקבוצה האתנית עם ההכנסה וההשכלה הגבוהות ביותר בארצות הברית. בישראל, לעומת זאת, הבטיחו אבל לא קיימו. שידלו ואילצו את המזרחים לוותר על מורשתם ותרבותם אבל לא פתחו בפניהם את הדלתות, ולא נתנו הזדמנויות. הסטטיסטיקות של מה שהיה ייצוג חסר של מזרחים בהשכלה גבוהה והפער בהכנסות בינם ובין האשכנזים כבר ידועות. מכאן נובעים הכעס והטענות "גם ער-טלו אותנו מתרבותנו וגם הודרנו ולא ניתנו לנו גישה והזדמנות שווה למשאבים ולניידות חברתית". היינו, הכעס לא נובע מעצם הפעלת כור ההיתוך אלא להיפך, מאי קיומו של כור ההיתוך אמיתי וקיומו במקום זה של כור ההיתוך של "ישראלוף".

גם ההפרה של עסקת החליפין הבסיסית של הגירה בעידן המודרני, כלומר מחויבות למולדת החדשה תמורת אזרחות שווה וחברות מלאה, תרמה מאוד לחוסר האמון, מה גם שהפרה זאת הייתה גם היא בניגוד לאידיאולוגיה הציונית והרעיון של קיבוץ גלויות.

אי-יישומו של כור ההיתוך אינו נחלת העבר בלבד. גם כיום, כשבעים שנה לאחר העליות הגדולות, כאשר שלושת רבעי האוכלוסייה נולדה בישראל והקטגוריות הלאומיות של "יהודי" ו"ישראלי" הן יותר דומיננטיות כמגדירים זהות, הקטגוריות העדתיות ממשיכות לשמש סממנים חשובים של הגדרה עצמית. כמעט מחצית מן האוכלוסייה היהודית עדיין מגדירים את עצמם כ"מזרחים" וכמעט 40% מגדירים עצמם כאשכנזים, וזאת לאחר שמגדירים את עצמם באופן ראשוני כישראלים ו/או יהודים. חלוקה זו מעוגנת, כנראה, במציאות הכלכלית והחברתית. למרות שרוב המזרחים נמצאים במעמדות הביניים, יש להם ייצוג חסר באליטות כולל האליטות של "אומת הסטארט-אפ". במידה גדולה, מזרחים מועסקים בתעשיות ובענפים המסורתיים (מלט, נייר, מזון), המאופיינים על ידי פריון נמוך ושמקיימות בעזרת הגנה ממשלתית. כנראה שמציאות זו ממשיכה, במידת מה, לתדלק את הפוליטיקה המקוטבת¹⁵.

יש להדגיש שהניתוח שהצעתי אינו מתייחס לעמדות דתיות ופוליטיות (דתיים-חילוניים, ימין ושמאל). הן בארצות הברית והן בישראל הללו מהוות תוצר של השקפת עולם. במקום זאת, אני מתייחס לצורת ההתנהלות ובמיוחד לאיבוד ה-"civility" - לאובדן היכולות לקיים יחסים ארוכי טווח עם יריבים ולשתף איתם פעולה בדברים החשובים באמת; וליכולת לשמור חילוקי דעות בתוך גבולות ולא לתקוף באופן אוטומטי את עצם הלגיטימיות של היריב שלך. יכולות אלו הם "הרגלי הלב" של דמוקרטיה יציבה ומתפקדת, והיעדרם מעיד על היווצרותו של חוסר אמון.

במצב כזה, החלופות לטראמפ ולקיפאון הפוליטי בישראל צריכות להיות מרחיקת לכת מעבר לקווי מדיניות נקודתיים. הן צריכות לבנות מחדש את האמון והראייה המערכתית על ידי יצירת מערכת חליפין חברתיים, כלכליים ואזרחיים, מערכת הוגנת המאפשרת לכלל חבריה לנצח. במקרה של ישראל יש לתת תשומת לב מיוחדת להכללת יותר אנשים במגזר בעל פריון גבוה ולהביא לסופה של משטר כלכלי המחולק בין "אומת הסטארט-אפ" האליטיסטית לבין התעשיות המסורתיות של "אומת הקיפאון".

¹⁵ OECE, Economic Surveys: Israel 2016, OECD Publishing, Paris. Jewish People Policy Institute, Annual Assessment of the Situation and Dynamics of the Jewish People, Jerusalem 2016.
